

MINISTERSTVO
KULTURY

Proměny funkcí osídlení v prostoru v. n. Lipno

Průvodní zpráva ke Specializované mapě s odborným obsahem

Mapa je zpracována v rámci projektu MK ČR NAKI DG18P02OVV037 „Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky“.

Předkladatelem mapy je Univerzita Karlova.

Zpracovali:

RNDr. Dana Fialová, Ph.D., RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D., RNDr. Tereza Kůsová, Ph.D.,
doc. RNDr. Přemysl Štych, Ph.D., PhDr. Martina Tůmová, RNDr. Jirí Vágner, Ph.D.

Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova, 2020

B (výsledek aplikovaný)

1. Nmap

2. 2020

3. RNDr. Dana Fialová, Ph.D., RNDr. Zdeněk Kučera, Ph.D., RNDr. Tereza Kůsová, Ph.D.,
doc. RNDr. Přemysl Štych, Ph.D., PhDr. Martina Tůmová, RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.

4. Proměny funkcí osídlení v prostoru v. n. Lipno – specializovaná mapa

5. DG18P02OVV037

6. Mapa bude zpřístupněna veřejnosti v rámci výstavy, která se uskuteční v závěrečném
roce projektu.

7. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova

Předkládaná specializovaná mapa je výsledkem projektu **NAKI DG18P02OVV037 Vltava – proměny historické krajiny v důsledku povodní, stavby přehrad a změn ve využití území s vazbami na kulturní a společenské aktivity v okolí řeky** spoluřešitele PřF UK.

I) **Cílem** předkládaného výsledku je analýza dynamických proměn typů osídlení v prostoru vodní nádrže Lipno v období od druhé poloviny 19. století do současnosti, s důrazem na důsledky zatopení původního koryta Vltavy částí Vltavské kaskády koncem 50. let 20. století.

II) Metodika a popis specializované mapy

Řeka Vltava, naše nejdelší a patrně nejznámější řeka, představuje území, kde došlo ve 20. století vlivem výstavby Vltavské kaskády k výrazným změnám říční krajiny a proměnám osídlení. Vltavskou kaskádou se označuje soubor 9 přehrad vybudovaných na horním a středním toku řeky. Jejich výstavbou došlo k zániku mnoha sídel a historicky významných území, k významným proměnám místní krajiny. Cílem této části projektu NAKI je analyzovat v komplexním pohledu zásadní změny osídlení v prostoru vodní nádrže Lipno prostřednictvím specializované mapy.

Specializovaná mapa se skládá z 8 základních prvků doplněných fotodokumentací. Prvek 01 tvoří schéma polohy zájmového regionu v rámci Česka. Schéma 02 definuje polohu katastrálních území v rámci zájmového regionu vzhledem k řece Vltavě a obsahuje základní výškovou členitost území. Schéma 03 znázorňuje polohu zaniklých sídel pro roce 1945. Kartogram 04 dokládá změnu počtu obyvatel mezi roky 1950–2011. Kartogram 05 vymezuje turisticko-rekreační funkci k. ú. zájmového regionu v kontextu celého Česka a kartogram 06 v kontextu samotného zájmového regionu, kartogram 07 ukazuje rozložení intenzity objektů druhého bydlení. Závěrečný prvek (08) zobrazuje polohu jednotlivých hromadných ubytovacích zařízení. Specializovanou mapu doplňují dvě fotografie (09) dokládající proměny turistické a rekreační funkce po výstavbě v. n. Lipno do současnosti.

Pro vytvoření schématu zájmového území bylo využito dat ArcČR 500. Schéma 03 vzniklo na základě údajů dostupných v soukromé databázi sídel zaniklých v pohraničí Česka v průběhu 2. poloviny 20. století člena řešitelského týmu Zdeňka Kučery. Údaje obsažené v databázi jsou založené na interpretaci veřejně dostupných písemných a internetových zdrojů a byly částečně verifikovány terénním průzkumem.

Základním zdrojem dat pro další prvky mapy byl Historický lexikon obcí České republiky (2013), který přináší údaje o počtu obyvatel a počtu domů od prvního moderního sčítání lidu na území Česka, které bylo uskutečněno v roce 1869, v přibližně desetiletých intervalech (s výjimkou roku 1940) až do roku 2011. Data jsou k dispozici za základní sídelní jednotky, ale vzhledem k tomu, že pro sledování funkčních změn podél toku Vltavy bylo jako základní jednotka zvoleno katastrální území, musela být data pro tyto jednotky přepočtena. Obdobně tomu bylo i při užití Statistického lexikonu obcí České republiky (2013). Dalším zdrojem byl katastr nemovitostí, ze kterého byla využita data o počtu obytných staveb a staveb určených pro individuální rekreaci, též nazývaných druhé bydlení. Data k roku 2020 z katastru nemovitostí poskytl ČÚZK. Pro získání údajů o hromadných ubytovacích zařízeních a jejich kapacitě byla užitá veřejná databáze ČSÚ – Hromadná ubytovací zařízení České republiky. Pro ověření lůžkové kapacity jednotlivých ubytovacích zařízení bylo provedeno šetření webových stránek jednotlivých zařízení, v některých případech telefonické dotazování a funkčnost objektů byla ověřována v terénu. Obrazovou dokumentaci představují staré fotografie z archivu Vojtěcha Pavelčíka, který je součástí týmu ČVUT hlavního řešitele tohoto projektu. Současnou fotografii pořídila při terénním šetření v roce 2019 spoluřešitelka z PřF UK Dana Fialová.

Údaje znázorněny ve schématu 04 byly vypočteny jako procentuální změna počtu obyvatel v roce 2011 a 1950, což jsou dostupné údaje ze sčítání lidu za období před napuštěním vodní nádrže Lipno a současností, přičemž základ tvoří počet obyvatel v roce 1950. Matematicky vyjádřeno:

$$[P_{2011} / (P_{1950} / 100)] - 100,$$

kde P_{2011} je počet trvale (obvykle) žijících obyvatel v roce 2011, P_{1950} počet trvale žijících obyvatel v roce 1950. Získáme tak pokles či nárůst počtu obyvatel v roce 2011 oproti roku 1950 v procentech.

Pro schéma 05 byl uskutečněn výpočet turisticko-rekreační funkce:

$$TRF = [(L + OIR * 4 + S * 2) / P] * 100,$$

kde L je počet lůžek v hromadných ubytovacích zařízeních, OIR počet objektů individuální rekreace, který násobíme čtyřmi. Podle dlouhodobých výzkumů bylo zjištěno, že na 1 objekt individuální rekreace připadají v průměru čtyři lůžka (Bičík a kol. 2001, Vágner, Fialová 2004, Vágner, Müller, Fialová 2011, Vystoupil a kol. 2006). S značí počet míst pro stany, kde je počítáno se dvěma lůžky, proto násobeno číslem dvě. P značí počet trvale bydlících obyvatel. Škála funkce je převzata z Atlasu cestovního ruchu České republiky (Vystoupil a kol. 2006). Turisticko-rekreační funkce je významným ukazatelem prostorové diference

cestovního ruchu a rekreace, vyjadřuje intenzitu turistické aktivity v daném území. V obecné poloze ji lze vyjádřit jako poměr dvou populací, a to populace navštěvující dané místo (potenciální uživatelé hromadných ubytovacích zařízení různého typu a uživatelé objektů individuální rekreace tzv. druhého bydlení) a populace navštívené (trvale bydlící obyvatelstvo). Ještě jednodušeji lze vyjádřit, že se jedná o počet potenciálních turistů a rekreantů, kteří připadají na sto trvale žijících obyvatel. Škála číselných hodnot je uvedena v tabulce 1.

Tab. 1: Hodnoty turisticko-rekreační funkce

turisticko-rekreační funkce	počet potenciálních turistů a rekreantů připadající na 100 trvale žijících obyvatel
malá	25 a méně
rozvojová	26 - 50
významná	51 - 100
velmi významná	101 - 200
zcela dominantní	201 a více

Zdroj: upraveno dle Vystoupil a kol. (2006)

Schéma 06 znázorňuje dále vnitřní diferenciaci této funkce uvnitř sledovaného regionu, kdy je škála zvolena podle hodnot v území se vyskytujících.

Intenzita druhého bydlení (schéma 07) je procentuálním podílem objektů druhého bydlení na počtu všech obytných staveb, matematicky vyjádřeno:

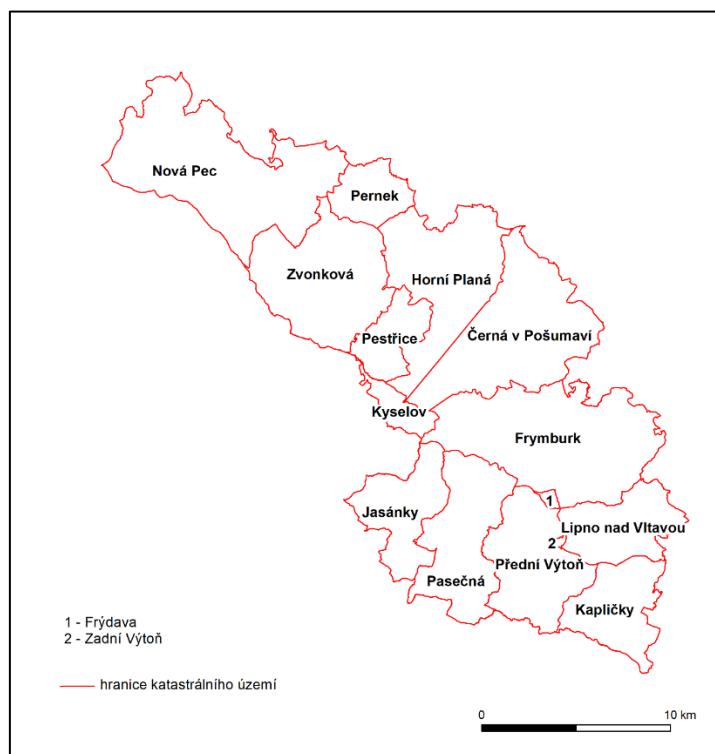
$$\text{OIR} / [(\text{OIR} + \text{TOD}) / 100],$$

kde OIR jsou objekty individuální rekreace, tzv. druhé bydlení a TOD jsou trvale obydlené domy.

Prostor vodní nádrže Lipno byl definován jako soubor 15 k. ú. přilehlých k současnému korytu řeky, zaplavenému přehradní nádrží (obr. 1).

Zájmová oblast o celkové rozloze přibližně 380 km² leží v Jihočeském kraji při hranicích s Rakouskem.

Obr. 1: Vymezení zájmového regionu

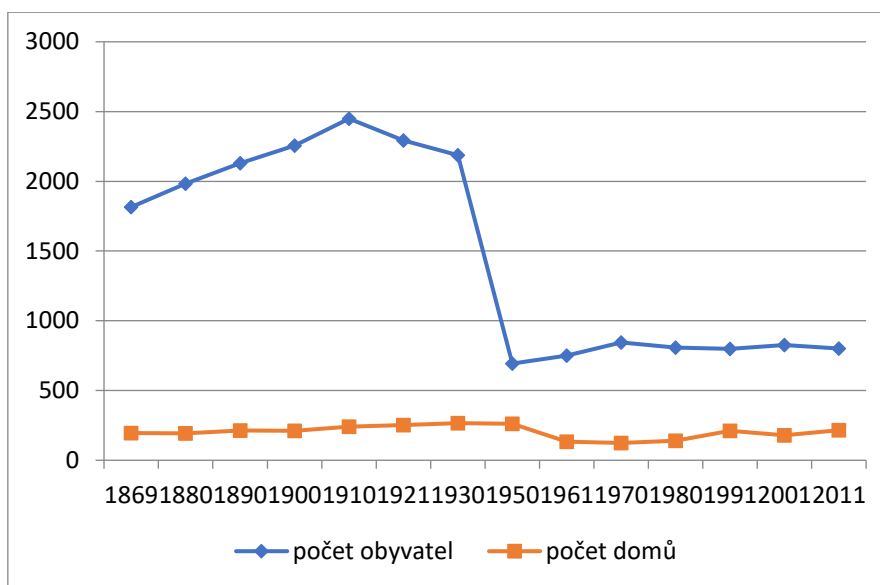
Zdroj: ArcČR 500

V zájmovém území bylo identifikováno 89 sídel různých typů a velikostí zaniklých v průběhu 2. poloviny 20. století (viz schéma 03). Pouze malý počet těchto sídel však zanikl v bližší souvislosti s výstavbou vodní nádrže. Niva Vltavy představovala území nevhodné pro rozsáhlejší trvalou výstavbu a byla především zemědělsky využívána. Většina významnějších zaniklých sídel se nachází na pravém břehu Lipna, tedy v prostoru, který byl až do 90. let 20. století s určitými výjimkami veřejnosti nepřístupný, a to především z důvodu existence uzavřeného hraničního pásma. Po pádu tzv. železné opony již nedošlo k významnému rozvoji nového osídlení v tomto prostoru. Spolu s výstavbou vodní nádrže došlo však k postupnému zdůraznění významu center osídlení, která se nově ocitla bezprostředně při březích vodní nádrže. (např. Lipno nad Vltavou, Frymburk).

Jak dokládá graf 1, od roku 1869 (první spolehlivě srovnatelná data díky pravidelným censům) do období druhé světové války se počet obyvatel oblasti zvyšoval. Kromě pozitivního přirozeného přírůstku zde v tomto období hrála roli atraktivita oblasti související s rozvojem těžebního a zpracovatelského průmyslu (Zavřel a kol. 2003). První světová válka znamenala stagnaci přirozeného přírůstku a ve sledovaném území byl příčinou mírného poklesu obyvatel i odchod německých obyvatel na frontu. Klíčovým zvratem ve vývoji počtu obyvatel byla druhá světová válka, resp. odsun německého obyvatelstva po jejím skončení,

jež představovalo většinu obyvatel oblasti. Samotná výstavba nádrže Lipno se na počtu obyvatel vzhledem k tomu, že značná část zatopeného území byla po odsunu neobydlená, nijak výrazněji neprojevila. Mezi lety 1950 a 1961 počet obyvatel dokonce mírně narostl. K výraznějšímu nárůstu počtu domů došlo v 80. letech, hlavně díky výstavbě rekreačních objektů, především chat a rekreačních domků. S rekreací souvisí i růst počtu domů, který můžeme pozorovat po roce 2000. Počet trvale žijících obyvatel v tomto posledním sledovaném období naopak mírně klesal, což ještě umocnilo význam turisticko-rekreační funkce sledovaného území.

Graf 1: Změna počtu obyvatel a počtu domů v letech 1869–2011

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky (2013)

Ta začala být patrná již krátce po napuštění vodní nádrže, kdy zde především v 60. až 80. letech vznikaly jak objekty individuální rekreace (druhého bydlení), tak rostl počet hromadných turistických zařízení – hotelů, kempů, podnikových rekreačních zařízení (především vázaný cestovní ruch) (Horáková, Fialová 2014). K rapidnímu rozvoji došlo po roce 1990, kdy do cestovního ruchu plynuly značné investice ze strany českých i zahraničních firem. Vybudována byla rozsáhlá infrastruktura cestovního ruchu včetně velkých ubytovacích zařízení s kapacitou několika stovek lůžek. V rámci celého Česka je turisticko-rekreační funkce většiny sledovaných katastrů dominantní (výjimku tvoří neobydlené katastry na pravém břehu přehrady při hranicích s Rakouskem, kde se nenachází žádné ubytovací kapacity).

V kontextu zájmového regionu byla dominantní turisticko-rekreační funkce změřena především v k. ú. Lipno nad Vltavou a Černá v Pošumaví, kde počet turistů překračuje v hlavní sezoně několikanásobně počet obyvatel. Podobná je situace i v dalších dvou nejvíce turisticky využívaných katastrech – Horní Planá a Frymburk. Jedná se o katastry, v nichž se nacházejí obce s největší koncentrací hromadných ubytovacích zařízení (obr. 8).

Kromě hromadného cestovního ruchu je na Lipensku značně rozvinutá i individuální rekreace, ve čtyřech k.ú představují objekty druhého bydlení nadpoloviční většinu obytných staveb. Její počátky můžeme datovat do 60. a 70. let, kdy zde začaly vznikat chatové oblasti. Ty sloužily především obyvatelům Českého Krumlova a Českých Budějovic. Obdobně jako začaly sloužit rekreaci i původní venkovské chalupy. V 90. letech se klasické formy chataření a chalupaření rozšiřují o nové formy (od luxusních apartmánových bytů a nově postavených chatových areálů po trvale stojící karavany v kempech) (Kadlecová, Fialová 2012). Především apartmánové domy jsou mnohdy ve vlastnictví zahraničních občanů (Horáková, Fialová 2014). Trendem je také pronajímání objektů druhého bydlení dalším osobám.

III) Návrh využití

Vytvořená specializovaná mapa s touto průvodní zprávou poskytují unikátní datovou sadu, dokládající proměny funkcí osídlení v prostoru v. n. Lipno v posledním půldruhém století, s důrazem na velmi dynamické změny ve vývoji obyvatelstva, domovního fondu a různých typů osídlení po výstavbě a napuštění přehradní nádrže. Získané informace mohou být využity pro další historické studie a uchování obrazu zaniklých sídel a dalších prvků v krajině v digitální formě. Se změnou terénu a hydrografické sítě dochází i ke změně krajinných, sídelních i ekonomicko- i sociálně-geografických poměrů v dané oblasti – vytvořené prvky specializované mapy tedy mohou být použity pro porozumění nejrůznějším typům změn způsobených člověkem, k didaktickým účelům, pro prezentaci odborné i širší veřejnosti v rámci (muzejní) výstavy. Dále též jako podklad pro územně-plánovací dokumentaci obcí či strategický plán širšího regionu.

IV) Seznam použité související literatury:

Bičík a kol. (2001): Druhé bydlení v ČR. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.

Horáková, H., Fialová, D. (2014): Transformace venkova. Turismus jako forma rozvoje. Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň.

Kadlecová, V., Fialová, D. (2012): Timesharing a apartmánové byty. Urbanismus a územní rozvoj, 15(1), s. 20–25.

Vágner J., Fialová, D. a kol. (2004): Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.

Vágner, J., Müller, D. K., Fialová D. (2011): Second home tourism in light of the historical-political and socio-geographical development of Czechia and Sweden. Geografie, 116(2), s. 191–210.

Zavřel, P. a kol. (2003) Šumava - příroda, historie, život. Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset, Praha.

Zdroje dat

Databáze ArcČR 500 v 3.3. ARCDATA Praha, ZÚ, ČSÚ 2016.

Historický lexikon obcí České republiky 1869–2011. (2013) ČSÚ, Praha.

Hromadná ubytovací zařízení České republiky. ČSÚ, Praha. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/huz/index.jsp>

Katastr nemovitostí. ČÚZK, 2020.

Mapy.cz. Dostupné z: <https://mapy.cz/>

Mapy II. vojenského mapování. Dostupné z: <https://mapy.cz/>

Statistický lexikon obcí České republiky 2005. Podle správního rozdělení k 1. 1. 2005 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001. Ottovo nakladatelství, s. r. o., Praha 2005.

Statistický lexikon obcí České republiky 2013. Podle správního rozdělení k 1. 1. 2013 a výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 26. březnu 2011. Český statistický úřad a Ministerstvo vnitra České republiky, Praha 2013.

Vystoupil, J. a kol. (2006): Atlas cestovního ruchu České republiky. Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha.

V) Seznam publikací, které předcházely výsledku typu Specializovaná mapa s odborným obsahem a byly publikovány (pokud existují), případně výstupy z originální práce.

Bičík, I., Kupková, L., Jeleček, L., Kabrda, J., Štych, P., Janoušek, Z., Winklerová, J. (2015): Land Use Changes in the Czech Republic 1845–2010. Springer, Heidelberg.

Bičík, I., Kupková, L., Štych, P. a kol. (2012): Změny funkcí české krajiny a dopad na využití ploch. Modelová území Košťálkov, Abertamy – Hřebečná, Rudná, Živohošť, Moravské Slovácko. In: Chodějovská, E., Šimůnek, R. (eds.): Krajina jako historické jeviště: k počtě Evy Semotanové. Historický ústav, Praha, s. 347–372.

Benešová, K., Fialová, D. (2005): Lipensko – výsledky výzkumu z hlediska nabídky a poptávky subjekty cestovního ruchu. CD 10. mezinárodní konference: Cestovní ruch, regionální rozvoj a školství, trvale udržitelný rozvoj a turismus, ZF JČU Tábor.

Fialová, D. (2014): Druhé bydlení v Česku: včera, dnes a zítra. In: Blažková, T., Fialová, D., Matoušek, V. (eds.) Individuální a masová rekreace v okolí velkých industriálních měst v 19.–21. století. Praha, Togga, s.r.o., s. 43–62.

Fialová, D. (2014): Tradiční a nové formy druhého bydlení jako významná součást vnitrostátního cestovního ruchu. In: Holešinská, A. (ed.) 5. mezinárodní kolokvium o cestovním ruchu. Sborník příspěvků. Pavlov, 11.–12. září 2014. Brno, Masarykova univerzita, s. 16–29.

Fialová, D. (2019): Vltava ve službách člověka. Geografické rozhledy 28(5), s. 20–21 + příloha.

Fialová, D., Chromý, P., Marada, M. (2007): Historickogeografická analýza změn funkčního využití břehů Vltavy (v období od přelomu 18. a 19. století do současnosti). *Historická geografie*, 34, s. 307–317.

Horáková, H., Fialová, D. (2014): Transformace venkova. Turismus jako forma rozvoje. Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň.

Kadlecová, V., Fialová, D. (2012): Timesharing a apartmánové byty. *Urbanismus a územní rozvoj*, 15(1), s. 20–25.

Kučera, Z. (2007): Zanikání sídel v pohraničí Čech po roce 1945 – základní analýza. *Historická geografie*, 34, s. 317–334.

Vágner, J., Fialová, D. (2011): Druhé bydlení – nejen české specifikum. *Geografické rozhledy*, 21(1), s. 8–9.